

ФУНДАМЕНТАЛ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF FUNDAMENTAL STUDIES

MA'MURJON Abdusamatov

erkin tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13284256>

ISLOM DINIDA EKOLOGIYA MASALALARI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lgan atrof-muhit muhofazasi va unga islom dinida bo'lgan yondashuvlar aks etgan. Maqolada asosiy e'tibor Qur'oni Karimda keltirilgan tabiatni asrab-avaylashga doir ekologik qarashlar, ularning oyatlardagi talqini va o'zbek xalqining tabiat unsurlariga bo'lgan munosabati masalasiga qaratilgan. Tabiiyki, tabiatni muhofaza qilish muammosi butun olamdagi yuz millionlab musulmonlar va islom ulamolarini ham tashvishga solmoqda hamda ular ushbu muammolarni hal qilishda Qur'oni Karim oyatlari va Hadisi shariflarning o'rni kattadir.

Kalit so'zlar: Islom, ekologiya, suv, yer, olov, havo, tuproq, tabiat, urf-odatlar, marosimlar, din, Qur'oni Karim, buloq, hovuz, quduq, gunoh.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЗАЩИТЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ИСЛАМЕ

АННОТАЦИЯ

В этой статье говорится об охране окружающей среды, которая является одной из самых актуальных проблем современного мира, и о подходах к ней в исламе. В статье рассматриваются экологические взгляды на охрану природы в Коране, их толкование в аятах и отношение узбекского народа к стихиям природы. Естественно, проблема охраны природы волнует сотни миллионов мусульман и исламских ученых во всем мире, и аяты Корана и хадисы играют важную роль в решении этих проблем.

Ключевые слова: Ислам, экология, вода, земля, огонь, воздух, песок, природа, традиции, церемонии, религия, Священный Коран, родник, бассейн, колодец, грех.

INTERPRETATION OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN ISLAM

ANNOTATION

This article reflects on the preservation of the environment, which is one of the most actual issues of today, and the approaches to it in Islam. The article focuses on the ecological views on nature conservation in the Qur'an, their interpretation in the verses and the attitude of the Uzbek people to the elements of nature. Naturally, the problem of the preservation of nature is of concern to hundreds of millions of Muslims and Islamic scholars around the world, and the verses of the Qur'an and the Hadith play an important role in solving these problems.

Key words: Islam, ecology, water, earth, fire, air, soil, nature, customs, rituals, religion, Quran, spring, pool, well, sin.

Kirish

O'zbek xalqining yer, suv, havo, olov va tabiatga ongli ravishdagi munosabati, ularni e'zozlash bilan bog'liq qadimiy urf-odatlar hamda marosimlarining genezisi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Ularni jiddiy o'rganishni ekologik muammolar global xavfsizlikka tahdid solayotgan hozirgi davrning o'zi ham taqozo etmoqda.

Hech shak-shubha yo'qki, hozirgi kunda atrof-muhitni muhofaza qilish muammosi asrimizning eng muhim muammolaridan biri bo'lib turibdi. Bu muammo o'zining insoniyatga keltirishi mumkin bo'lgan yomon oqibatlarini bo'yicha yadro halokatidan kam emas.

Barchamizga ma'lumki, atrof-muhitning ifloslanishiga kishilar tarbiyasida tabiatni muhofaza qilish haqida tarbiyaviy ishlar yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi ham sababdir. Ma'lumki, Islom bu muammoga, xususan, tabiat muhofazasi tarbiyasiga alohida e'tibor bilan karaydi. Islom dini inson kamolotida tabiatni muhofaza qilish tarbiyasini asosiy o'rinlardan biriga ko'yadi. Shu narsani har bir musulmon yaxshi bilmog'i va umr bo'yi amal qilmog'i kerakki, Islom nuktai nazarida tabiatni muhofaza qilish tarbiyasi hamma joyda va hamisha amaldadir. Har bir musulmon o'z dinining ta'limotlariga sodiq bo'lmoqligi lozim va ularni hayotga tadbiiq etmoqligi darkor.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review)

Mustaqillik yillarida ekologik madaniyat muammolariga oid tadqiqotlarning ham salmog'i borgan sari oshib bormoqda. Shu boisdan mazkur davrdagi ilmiy nashrlar alohida turkumni tashqil etadi. Mazkur turkumdagi adabiyotlar kommunistik mafkuradan xoli, yangicha nuqtai nazardan yaratilganligi bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Ushbu guruhga kiruvchi adabiyotlar sirasiga islom dinining muqaddas kitobi bo'lgan Qur'oni Karim [1, B.82], shuningdek, Shayx Muhammadsodiq Muhammad Yusuf [2, B.181], M. Jo'raev [4, B.291], A. Musaqulov [5, B.307], Sh. Otaboev va Z. Hidoyatova [6, B.116] kabilarning asarlarini kiritish mumkin. Ushbu asarlarda tadqiq qilinayotgan muammoning ayrim jihatlari yoritib berilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar-tarixiylik, qiyosiylik, ketma-ketlik va xolislik tamoyillari asosida yoritilgan. Chunonchi, islomdagi ekologik qarashlar, ularning shakllanish sabablari, evolyusiyasi va hozirgi kundagi ko'rinishlari haqidagi ma'lumotlar qiyosiylik tamoyili asosida tahlil qilingan.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

O'zbek xalqining an'anaviy diniy e'tiqodi asosida an'anaviy tabiatdan foydalanish tizimi shakllana boshlagan. Chunki aksariyat hollarda qadimiy quduq, buloq, hovuz yoki noyob daraxt, o'simliklarni asrash bilan bog'liq odatlar xalqning tabiat ne'matlarini asrash madaniyati rivojlanishida g'oyat muhim ahamiyat kasb etgan.

Atrof-muhitni asrash bilan bog'liq odatlar esa insonning tabiat ne'matlariga nisbatan ongli munosabatlar tizimini yuzaga keltirgan. O'simlik va hayvonot olamini asrab-avaylash ham islomiy qadriyatlarining rivojlanishi bilan bog'liq.

Xalq madaniyatining asosi hisoblangan islomiy an'analar asrlar davomida xalqni ozodalik, poklik, yer, suv va havoni bulg'amaslikka da'vat etgan. Alloh yaratgan har bir jonli maxluqotlar – o'simliklar, hayvonot dunyosi va hokazolarga mehr-shafqat nazari bilan qarash talab etilgan. Umuman, islom ta'limotida jonli, jonsiz tabiatni asrash, umuman borliqqa ijobiy munosabat keng o'rin olgan.

“Gunoh” va “savob” tushunchalari islom dinida ma'lum bir kategoriya darajasiga ko'tarilgan. Islom dini sababsiz biror jonzot yoki o'simlik kabi tabiat unsurlariga zarar yetkazishni taqiqlaydi. Bu taqiq ko'pincha diniy taqiq mohiyatini ifodalovchi “uvol” kategoriyasi orqali izohlanadi. Uvol asosida ham kishilarning ma'lum bir narsalarga bo'lgan ishonch-e'tiqodlari yotadi. Deylik, yerni tepish gunoh sanaladi. Islomiy rivoyatlarga ko'ra, Alloh insonni tuproqdan yaratgan, u yana tuproqqa qaytadi. yerni tepish esa kishilarning o'zligini oyoq osti qilish bilan barobardir.

Shuning uchun ham bunday taqiq shakllangan. Ayni paytda uvol ma'lum bir ishni qilish e'tiqodga zidligini, shuning uchun uni bajarmaslik kerakligini, bordi-yu amal qilinmasa, biror halokatga sabab bo'lishi mumkin, degan tushuncha mavjud.

Ma'lumki, yer yuzining 3/4 qismi suv bilan o'ralgan. Suvning xususiyatlaridan biri, yer yuzidagi haroratning bir xil saqlanib turishidagi ahamiyati kattadir. Agar shunday bo'lmaganda, yer yuzida hayot bo'lishi qiynlashib qolardi. Suvning xususiyatlari juda ko'p bo'lib, ularning har biri Alloh taolo suvni o'zining mahluqlariga zarur narsa qilib yaratganligiga dalildir [7, B.17].

Islom dini insonlarni jonivorlarga zarar keltirmaslikka, hayvonot olamiga mehribon bo'lishga chaqiradi. Alloh taolo Qur'oni Karimda yer yuzidagi barcha narsalar, shu jumladan, hayvonot dunyosiga qanday munosabatda bo'lish kerakligini bizlarga mufassal bayon qilib bergan [8, B.347].

Islom dini asosi bo'lgan Qur'on Karim kitobida, Alloh barcha jonivorlarni suvdan yaratdi. Ulardan qorni bilan (sudralib) yuradiganlari ham, ikki oyoqda yuradiganlari ham, to'rt oyoqda yuradiganlari ham bordir. Alloh o'zi xohlagan narsani yaratur. Albatta, Alloh barcha narsaga qodirdirb, deya qayd etilgan [9, B.45].

Shuningdek, Qur'oni Karimda koinot, yer-suv, quyosh, oy, tabiat, hayvonot, o'simlik, tabiiy ofatlar haqidagi oyatlar bor. Qur'oni Karimning 6-sura 72-oyatda yozilishicha, Alloh olamni yaratish niyatida "Kun", ya'ni "Bo'l" deb amri-farmon bergan ekan. 6 kun davomida birin-ketin hamma narsa muhayyo bo'libdi. 2-kuni Quyosh, Oy, yulduzlar yaratilib, shamol hosil bo'libdi. 3-sida yer va dengizlarda yashaydigan mahluqlar; 7 qavat osmonda yashaydigan farishtalar va havo vujudga kelibdi; 4-kuni xudo suvni yaratibdi; hamma mahluqlarga o'z nasibasini tayyorlabdi; 5-kuni jannatni yaratibdi; faqat 6-kunigina Odam ato va Momo Havo dunyoga kelishibdi. Ulardan barcha odamlar tarqaldi. Shu tariqa dunyoda tartib yuzaga kelib, hych kim putr yetkaza olmaydigan uyg'unlik hosil bo'ldi.

Islom ta'limotiga binoan, odamlar hayvonot va nabotot olamiga ham odob bilan muomalada bo'lishga majburdirlar. Hayvonot va nabotot olamiga munosabat masalalari ham Qur'oni Karim oyatlarida batafsil bayon etilgan. Ulardan biri insonning nabotot olamida haqqi bo'lganidek, nabotot olamining ham insonlarda haqqi bor.

Masalan, Qur'oni Karimning "Abasa" surasida Alloh taolo bunday deb marhamat qiladi: "Inson o'z taomiga bir nazar solsin. Albatta, Biz suvni rosa quyib qo'yibmiz. So'ngra yerni o'ziga xos yordik. Biz unda donni. Va uzum va ko'klarni. Va zaytun va xurmolarni. Va mevalaru o't-o'lanlarni yerni o'stirib qo'ydik. Sizlarga va chorvalaringizga manfaat va lazzat bo'lsin" [10, B.24–32].

Yuqorida keltirilgan dalillardan tashqari, nabotot va hayvonot olamini nobud qilishdan qaytaruvchi yana ko'plab oyatlar mavjud: "yerdagi biror jonivor va biror ikki qanoti bilan uchadigan parranda yo'qki, (ular ham) sizlar kabi ummatlar bo'lmasalar. Kitobda (Lavhul-Mahfuzda) biror narsani (yozmasdan) qoldirmaganmiz. So'ngra (hamma ummatlar) Parvardigorlari (huzuriga) jamlanurlar" [11, B.38].

Aksariyat olimlar jonivorlarning bunday aqlli xatti-harakatlarini sof instinktiv hodisa deb hisoblaydilar. Ammo, unga chuqurroq yondashilsa, o'sha instinkt ichki mayl, intilish, mavjud yashash sharoitiga moslashish jarayonida ayrim odamlar uchun katta ibrat o'rnak bordek tuyuladi.

Qur'oni Karimda kishilarni yer yuzidagi barcha narsalarga, shu jumladan, hayvonot dunyosiga qanday munosabatda bo'lish lozimligi batafsil bayon etilgan. Aksariyat oyatlarda musulmonlarga Alloh taoloning hayvonot olamini yaratish maqsadini tushuntirib berilgan. Xalqni hayvonot va nabotot olamini muhofaza etishga da'vat berilgan. Qur'oni Karimning "Baqara" surasi 29-oyatida "U shunday zotki, siz uchun yerdagi barcha narsalarni yaratdi", ya'ni Alloh taolo o'zining yerdagi xalifasi bo'lgan insonni hayot kechirishi uchun yerni makon qilib yaratgan.

Demak, yer yuzidagi barcha narsalar inson uchun yaratilgan ekan, o'z navbatida, har bir inson ham ularga nisbatan oqilona munosabatda bo'lib, ularni asrab-avaylashi lozim bo'ladi. Tuproq, suv, havo va boshqa narsalarni toza tutish va ularni ifloslantiruvchi va zarar beruvchi narsalardan saqlash islom dinining amridir [12, B.66–67].

Alloh taolo insonni tuproqdan yaratganligini hozirgi zamon ilmi ham ta'kidlaydi. Agar inson jismidan bir bo'lagini olib, unda qanday modda borligi tekshirilib ko'rilsa, tuproqdagi moddalardan hiech farq qilmas ekan. Shuning o'zi ham inson tuproqdan yaratilganligiga yorqin dalildir [13, B.181].

Qur'oni karimda "yerni (Alloh xayrli ishlarga) yaroqli qilib qo'ygandan keyin (unda) buzg'unchilik qilmangiz!..." deyilgan [14, B.56.].

Ushbu oyat insonning tabiatga nisbatan bildirishi kerak bo'lgan munosabatini ko'rsatadi. "(Oldingizdan) ketganida yerda fitna-fasod, ekin va naslni halok qilish ishlari bilan yuradi, Alloh esa, fasodni (buzg'unchilikni) yoqtirmaydi". Oyatda "ekin" deb nabotot olami, "nasl" deb hayvonot olami e'tiborga olinyapti. Tabiatning katta vakillari bo'lgan hayvonot va nabotot olamiga yetkazilgan zararni ushbu oyatda buzg'unchilik va fasod ekanligi uqtiriladi. Islom dini maqsadsiz daraxtlarni kesish va hayvonlarni o'ldirishlikni buzg'unchi va fasod ish ekanligini dunyo olamiga e'lon qilganida, tabiat u yoqda tursin, insonning o'zi e'tibor va muhofazaga muhtoj edi. yer yuzi uzra qullik va zulm hukm surgan vaqtda islom dini nafaqat insonning huquqini himoya qilishlik bilan, balki ozod va erkin insonni tabiat muhofazasiga chaqirishlik bilan ham maydonga birinchilardan bo'lib chiqdi [15, B.67.].

Qur'oni Karimda nabotot va hayvonot dunyosidan inson qay tarzda foydalanishi mumkinligi, uy hayvonlariga qanday munosabatda bo'lish zarurligi qayd etilgan. Islomda najosatni ketkazish ibodat talabi bo'lishi bilan birga, ayni ibodatdir. Nopok narsalarning insonning ma'naviyatiga, sog'lik-salomatligiga, tabiati sofligiga salbiy ta'siri juda ham ko'p. Ushbu oddiy haqiqatni hozirgi ilm-fan ham tasdiqlab turibdi [16, B.171–172].

Islomda suvning paydo bo'lishi va tozaligi borasida ko'p qayg'urilgan. Alloh Taolo "Kof" surasida: "Va osmondan Baraka suvini tushirdik, hamda u bilan bog'-rog'larni va don hosilini o'stirdik. Va zich mevali shingillari bor xurmolarni ham. Bandalarga rizk qilib. Va u (yomg'ir) bilan o'lgan shaharni tiriltirdik", deydi [17, B.11–13].

Qur'oni Karimning ushbu oyatlaridan ma'lumki, nabotot olami bandalar uchun rizkdir, bandalarning esa o'z rizklarini extirom qilishlari hamda ular uchun shukr keltirishlari lozim. Ularning rizk beruvchiga shukrlari hamdu sano ila va rizkni o'sha rizk beruvchi zotni rozi qiluvchi narsalarga sarflash bilan bo'ladi. Bu borada, Allohning roziligiga erishish uchun, inson nabotot olamiga nisbatan to'g'ri muomalada bo'lmog'i lozim, aks xolda, nabotot olamiga nisbatan yomon muomala Allohning g'azabi va ikobiga olib keladi.

Mazkur mavzuda ko'plab oyatlar vorid bo'lgan. Masalan, "Toxa" surasida Alloh Taolo: "U sizga yerni beshik qilgan, sizga unda yo'llar ochgan va osmondan suv tushirgan zotdir. Bas, o'sha (suv) ila turli nabototlar juftlarini chiqardik. yenglar va chorvalaringizni boqinglar albatta, bunda aql egalari uchun ibratlar bordir", deb marhamat qilgan [18, B.102.].

Boshqacha qilib ifodalaganda, faqat Allohning o'zi, boshqa hiech bir zot emas, inson uchun yerni beshik kabi qilib bergan, osmondan suv tushirgan va shu suv bilan turli nabototlarni o'stirgandir. Demak, bu narsalar barchasi Alloh tarafidan inson manfaati uchun xalk qilingan bo'lib, inson bu ne'matlarni doimo eslab turmog'i shart. Ularning barchasi Allohning insonga bergan ulkan ne'matlari bo'lib, inson mazkur ne'matlarga shukr qilmog'i lozim. Agar inson mazkur ne'matlarni suiiste'mol qilsa, Allohning yerdagi xalifasi bo'la olmaydi.

Boshqa bir oyatda esa: "Alloh hamma jonivorni suvdan yaratdi" [19, B.30], deydi. Shundan fahmlaymizki, barcha jonli koinotning asli ham, tarkibi ham suvdir. Buni ilmiy tajribalar ham ko'rsatgan. Ilmli kishilarning ta'kidlashicha suv inson jismining asosiy unsure bo'lib, uning 76%ni tashqil etadi. Shuningdek, suv boshqa jonzotlarning ham asosiy unsurini tashqil etadi.

Nabotot olamini ham suvsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bir qilogramm kand ishlab chiqarish uchun ming litr chuchuk suv, bir qilogram bug'doy yetishtirish uchun esa, bir yarim ming litr suv kerak bo'ladi. Xuddi shu xol sanoatda ham bor. Masalan, bir qilogramm po'lat ishlab chiqarish uchun 400 litr suv zarur va boshqalar ham shunga o'xshaydi.

Qur'oni Karimda Alloh suvni hayotning asosiy unsuri sifatida yaratgani alohida qaydlanadi. Darhaqiqat, bugun yer yuzida suvsiz hayotni tasavvur ham qilib bo'lmaydi. Alloh Taolo Qur'oni Karimda shunday marhamat qiladi: "...va suvdan har bir tirik narsani qilganmiz" [20, B.45.].

Islom dini nazarida, suv Allohning ulkan ne'mati bo'lib, uni zoe va iflos qilmaslik lozim. Islom ummatinig o'tgan avlodlarining suvga bo'lgan e'tiborlari shu darajaga yetganki, hatto ulamolarimiz fiqh kitoblarida "Dengizdan olganda ham suvni isrof qilmaslik" haqida mavzular ochganlar. Bu hukmga esa Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning quyidagi hadislarini dalil qilib olishganlar: Imom Buxoriy va imom Muslimlar rivoyat qilgan hadisda anas roziyallohu anxu aytadilar: "Payg'ambar sollallohu alayhi vasallam bir so'dan besh muddagacha (bo'lgan suv) bilan g'usl qilar edilar va bir mudd bilan tahorat qilar edilar".

Hadislarda o'simlik va hayvonlarni muhofaza qilish, insoniyatga zarur bo'lgan turlarning miqdorini ko'paytirish haqidagi fikrlar ifoda topgan. Yashash muhiti tozaligi va tanani toza ozoda saqlash masalalariga alohida ahamiyat berilgan.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Hozirgi davrda ekologik muammolar umumbashariy muammoga aylandi. Ajdodlarimiz ming yillar mobaynida yer, suv, havo, olov va boshqa tabiat in'omlarini munosib ravishda e'zozlaganlar.

Afsuski, ajdodlarimizning tabiatni asrash borasidagi qadimiy an'analari texnologik taraqqiyot tufayli ma'lum darajada unutilib yuborildi. Shu sababli xalqimizning qadimiy madaniyati, tabiatdan oqilona foydalanishga qaratilgan an'ana va marosimlarini bugungi kunda chuqurroq o'rganish, uning mohiyatini keng ommaga tushuntirish dolzarb vazifalardan biridir. Bunda xalqimizning tabiatni asrab-avaylash haqidagi qarashlari, inson va tabiatning uyg'un munosabatlarini o'zida aks ettirgan milliy qadriyatlarni yangi bosqichga ko'tarish zarur.

REFERENCES. ИҚТИБОСЛАР. СНОСКИ.

1. Қуръони Карим / Шайх Абдулазиз Мансур таржимаси. – Тошкент, 2002. – Б. 82.
2. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Иймон. Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашри. – Тошкент: Шарқ, 2006. – Б. 181.
3. Жўраев М. Ўзбек мавсумий маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 2008. – 291 б.
4. Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. – Тошкент: Фан, 2010. – 307 б.
5. Отабоев Ш. Экология, дин ва саломатлик. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. – 106 б.; Ўша муаллиф ва Ҳидоятлова З. Экология, гигиена ва сиҳат-саломатлик. – Тошкент: Фан, 2007. – 116 б.; Ўша муаллиф: ва Мирвалиев С., Турсунов С. Экологияда маданият ва маънавият муаммолари. – Тошкент: Нишон ношир, 2009. – 279 б.
6. Шайх Муҳаммадсодиқ Муҳаммадйусуф. Тафсири Ҳилол. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 1991. – Б. 17.
7. Шайх Муҳаммадсодиқ Муҳаммадйусуф. Мукаммал саодат йўли. – Тошкент: Шарқ, 2012. – Б. 347.
8. Қуръони Карим. “Нур” сураси, 45-оят.
9. Қуръони Карим. “Абаса” сураси. 24–32-оятлар.
10. Қуръони Карим. “Анъом” сураси. 38-оят.
11. Отабоев Ш. Экология, дин ва саломатлик. – Тошкент, 2007. – Б. 66.
12. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Иймон. Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашри. – Тошкент: Шарқ, 2006. – Б. 181.
13. Қуръони Карим. “Анъом” сураси. 56-оят.
14. Отабоев Ш. Экология, дин ва саломатлик.... – Б. 67.
15. Отабоев Ш. Экология, дин ва саломатлик.... – Б. 67.
16. Шайх Муҳаммадсодиқ Муҳаммадйусуф. Мукаммал саодат йўли.... – Б. 171–172.
17. Қуръони Карим. “Коф” сураси, 11–13- оятлар.
18. Қуръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири / Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент, 2004. – Б. 102.
19. Қуръони Карим. “Анбиё” сураси. 30-оят.
20. Қуръони Карим. “Нур” сураси. 45- оят.